

Bibliotekaren

Tema:
Krevende tider

NÅR KUTTENE MERKES

Elin Fostvedt om tøffe
kutt i biblioteket
side 8

BOKBUSSEN RULLER VIDERE

Litteratur på Europas mest
avsidesliggende steder
side 14 og 20

BIBLIOTEKARER SOM BROBYGGERE

Norsk-russisk samarbeid
med komplikasjoner
side 22

B
F

Innhold

14

Langs omveier og fjellveier ruller biblioteket inn – med bøker på mange språk.

22

Bli med til biblioteket i Sør-Varanger, hvor grensesamarbeidet med Russland brått ble avbrutt. Bibliotekar Nina Strimp fremhever viktigheten av at folk leser det som forener dem, spesielt i et integreringsperspektiv.

8

Elin Fostvedt, hovedtillitsvalgt på Stormen bibliotek i Bodø, mener at de mange små kuttene i bibliotekbudsjettet landet over, uten en overordnet tanke, undergraver driften og helheten til biblioteket.

- 04 Leder: Krevende tider
- 06 Smått og stort fra bibliotekets verden
- 08 1000 kutt små: Elin Johanne Fostvedt er tillitsvalgt ved Stormen bibliotek
- 14 På hjul – uten grenser: Med EU-midler ruller bokbussen fra Tana til Finland
- 20 ... og så ruller bussen videre til Navarra – Viva España
- 22 Biblioteksamarbeid: Hva skjedde med det norsk-russiske samarbeidet?
- 26 Paul Buvarp mener bibliotekene spiller en viktig rolle for å fremme demokratiet
- 30 Arbeidsrett: Arbeidstid, overtid og fleksibilitet i biblioteksektoren
- 34 BF Forsikring: Har refleksen din gått ut på dato?

ISSN 0804 - 4147 ISSN 1503-836x (online)
Bibliotekaren er Bibliotekarforbundets tidsskrift
og utkommer tre-fire ganger i året.

Redaktør
Margrethe Gaassand
E-post: margrethe.gaassand@bibforb.no

Henvendelser om annonser rettes
til redaksjonen:
margrethe.gaassand@bibforb.no

Design
Marianne Lydersen, Marianne Eidal
og Trude Raanæs

Adresse
Sandakerveien 114A, 0484 Oslo

Abonnement
Kr. 145,- pr år
6039.05.64093. Merk innbetalingen
Abonnement. Henvendelser om abonnement
rettes til BFs sekretariat: bf@bibforb.no

Trykkansvarlig
RK Grafisk

Forsiden
Tema: Krevende tider
Illustrasjon: Hanne Berkaak / byHands

26

Paul Buvarp frykter hva som skjer når vi ikke lenger er enige om sannheten – og peker på biblioteket som en mulig motvekt.

#2

Krevende tider

Hele biblioteksektoren er hardt merket av kutt over lang tid. Både fylkesbibliotekene, folkebibliotekene, skolebibliotekene og UH-bibliotekene har måttet kutte i sine tjenester. Nå er det ikke mer å kutte, nå er det ikke mer «å omstille». Nå kuttes det hardt i stillinger for norske bibliotekarer – det går fra vondt til verre.

Det er tøffe tider for bibliotekarene i Norge!

Samtidig som det kuttes i bibliotekenes budsjetter og i bemanningen, snakkes det rørende om synkende leseferdigheter, digitalt utenforskap, flommen av desinformasjon osv. Biblioteket blir pekt på som én viktig faktor for å adressere mange av disse utfordringene. Men hvordan kan bibliotekarene gjøre det når bemanningen allerede er kritisk lav og det samtidig kuttes ytterligere?

Dette er kort og godt en ligning som ikke går opp! Bibliotekene «ofres på økonomiens alter», som det skrives i en artikkel i denne utgaven av Bibliotekaren.

Svakt lovverk for bibliotek

Mangelen på helhetlig bibliotekpolitikk skriker imot oss i form av fragmenterte lovverk, som hver for seg viser seg å ikke fungere i krevende økonomiske tider. Når det gjelder folke- og skolebibliotekene peker politikere i regjering og storting

på at «dette er kommunenes ansvar». Kommunene svarer: «Vi må kutte.» Og det er samme «ligning» som gjelder for UH-bibliotekene og hele biblioteklandskapet. Vi vet at det er krevende tider for kommuner og ellers, kutt og innsparing skjer av pur nødvendighet. Likevel er det forstemmende at bibliotekarene – som forvalter verdier og kunnskap skal måtte ta så stor del av disse kuttene. Bare fordi loven åpner for det.

Sats på bibliotek! Invester i bibliotekarer!

De faktiske innsparingene som gjøres gjennom kutt i vårt lille bibliotekvesen og blant bibliotekarene er helt marginale i forhold til de totale innsparingene som må til for å få budsjettene til å gå i balanse. Likevel blir dette gjort i ly av at lovverket for bibliotekene er så mykt og tøyelig at det i praksis er helt og holdent opp til eier å definere rammer for drift og innhold. Bibliotekeierne går etter de myke punktene der de kan kutte uten å bryte lover (eller det som ikke er lovregulert), og slik slipper de å se på nødvendige strukturelle endringer. Det ironiske er at nå har de gjort dette over så lang tid at de må gjøre de upopulære tiltakene uansett, og i mellomtiden har mange dyktige bibliotekarer forsvunnet fra yrket.

At kutt i bibliotekene er dårlig politikk og slett bruk av fellesskapets midler, når i liten grad fram i den jevne duren av deprimerende nyheter som dårlige tider skaper. Men det finnes faktisk andre måter å gjøre dette på – det finnes bedre måter å møte en kritisk økonomisk situasjon enn slik bibliotekeierne så langt har løst dette. Det er lite forskning på hva bibliotek bidrar med i et overordnet samfunnsøkonomisk perspektiv, så langt er det vel Svanhild Aabøs doktoravhandling fra 2004 om bibliotekenes samfunnsøkonomiske verdi vi har å lene oss på. Hun konkluderte med at hver krone brukt på bibliotek gav samfunnet fire kroner tilbake. Med de endringene som har skjedd, for eksempel i alderssammensetningen, er det høyst

sannsynlig at dette tallet er vesentlig høyere. Altså burde de som vil spare penger faktisk investere i bibliotek! De burde satse på det som i praksis er forebygging for et utall av andre utgifter knyttet til integrering, psykiatri, ensomhet osv.

For biblioteket med sine bibliotekarer – er mer enn litteratur, mer enn kunnskap, mer enn lesing, mer enn en møteplass, mer enn aktiviteter, arrangementer og opplevelser. Men det er også mer enn summen av dette! Det er inkludering, det er læring, det er integrering og det er bærekraft og felleskap – og det er gratis og for alle!

Og det er forebygging: mot ensomhet, mot utenforskap, mot digital sårbarhet, mot frafall i skolen, mot ekstremisme og sosial uro. Ikke alene, men som en av flere viktige faktorer og aktører. Biblioteket er kompetanse, trygghet, fellesskap, likhet, sosial beredskap, sivil beredskap, nærmiljøutvikling og folkehelse. Om vi summerer: Bibliotek er billig i forhold til det samfunnet får tilbake!

De fleste artiklene i denne utgaven av Bibliotekaren er eksempler på det bildet jeg har forsøkt å tegne. Les om Elin i Bodø som møter en ny virkelighet som tillitsvalgt i møte med store kutt og nedbemanning. Les om bokbussene på Nordkalotten som ble strøket av budsjettet i Norge, men som lever videre på EU-midler. Les om biblioteksamarbeid ved russergrensa som smuldrer bort i skyggen av Ukraina-krigen.

Og gå ikke glipp av det tankevekkende intervjuet med Paul Buvarp, forsker ved Forsvarets Forskningsinstitut, som stiller spørsmålet: Kan bibliotekene holde den demokratiske samtalen levende? Er det slik at når sannhet og felleskap smuldrer, da smuldrer også demokratiet? Er det slik at algoritmer og en fragmentert medievirkelighet gjør det vanskelig å få en felles forståelse av verden?

God lesing!

Foto: Ila C. Handel

– Om vi summerer: Bibliotek er billig i forhold til det samfunnet får tilbake! Sats på bibliotek! Invester i bibliotekarer!

Forbundsleder Ola Eiksund

Kartlegger arbeidsmiljø i norske bibliotek

Bibliotekarforbundet tar nå grep for å kartlegge arbeidsmiljøet i norske bibliotek. Per i dag finnes det svært lite forskning eller systematiske undersøkelser om hvordan ansatte faktisk har det på jobb, og forbundet ønsker å fylle dette kunnskapshullet. Undersøkelsen sendes til alle som jobber med publikumsrettet aktivitet, og lenken deles så bredt som mulig. Målet er å få så mange svar som overhodet mulig for å skape et faktabasert grunnlag for videre arbeid.

– I et mediebilde hvor vold og trusler har blitt mer hverdagslig enn vi ønsker, er det viktig å ta grep for å ivareta bibliotekansatte. Trygge arbeidsplasser er en selvfølge, men for å kunne forbedre situasjonen, må vi først ha fakta på bordet, sier forbundsleder Ola Eiksund. Resultatene vil gi et bedre grunnlag for å jobbe for et trygt og godt arbeidsmiljø i bibliotekene.

Norsk arbeidsliv 2025: Når helse møter arbeidsliv. Karl Ingar Kittelsen Reberg, Karoline Brobakke Seglem, Elin Moen Dahl og Elisabeth Norgaard. Oslo Met

Økende usikkerhet og lavere mestring på jobb

YS' Arbeidslivsbarometer 2025 viser at færre arbeidstakere opplever høy mestring og mening i arbeidet, selv om arbeidsmarkedet er stabilt. Frykten for helseproblemer og risiko for uførhet øker, særlig blant unge, og sykefraværet har økt siden pandemien. Mange peker på høyt arbeidspress, urealistiske tidsfrister og behov for bedre ledelse som tiltak for å redusere fravær. Digitalisering og kunstig intelligens påvirker også arbeidsoppgavene, der yngre arbeidstakere er mer kompetente og motiverte til å bruke teknologien, men hvordan vi bruker KI, fordeler seg ulikt mellom kjønnene.

Offentlig sektor opplever særskilte utfordringer. Ansatte i skole, barnehage, forvaltning samt pleie og omsorg rapporterer lavere mestring, større frykt for omstilling og mindre inkluderende arbeidsmiljø. Lønnsutviklingen oppleves som svak, og halvparten av kommunalt ansatte mener sykefraværet på egen arbeidsplass er høyt. Samtidig viser rapporten at likestilling og kompetanseutvikling gir muligheter for positiv utvikling, og mange ser fortsatt verdi i fagforeningsmedlemskap.

Hva er samfunnsverdien av et bibliotek?

En ny rapport fra Haugesund folkebibliotek, utarbeidet av biblioteksjef Siri Vikse, viser bibliotekets betydelige samfunnsverdi. Rapporten beregner økonomiske gevinster fra ulike tiltak, blant annet forebygging av ensomhet, styrking av lesekompetanse, reduksjon av skolefravall, og fremming av frivillighet og arbeidsrettede tiltak. Den viser også hvordan biblioteket bidrar til samfunnsberedskap og digital inkludering.

Konklusjonen er klar: Biblioteket fungerer som en strategisk samfunnsaktør **som gir mer verdi tilbake til lokalsamfunnet enn de midlene som brukes.** Rapporten peker også på et stort potensial for ytterligere gevinst dersom innsatsen styrkes og ressursene økes. For andre bibliotek kan rapporten tjene som et eksempel på hvordan man kan dokumentere og synliggjøre samfunnsverdien av egne tjenester.

Bli bibliotekar på åtte uker

I Sverige kunne du nylig kjøpe deg til et åtte uker lang nettkurs med et påfølgende «bibliotekarsertifikat» uten krav til forkunnskaper. Svenske Academy Online tilbød kurset til den nette sum av 15 000 kroner og lovet blant annet «kunnskap om bibliotekets historie og brukerservice». Saken er omtalt i Magasin K hvor Anna Troberg, leder for fagforbundet DIK, omtaler kurset som «helt absurd» og påpeker at det kreves minst tre års høyere utdanning for å bli bibliotekar. I samme sak påpeker Pamela Schultz Nybacka, grunnlegger av bibliotekarutdanningen ved Södertörns högskola, at kurset ikke gir reell bibliotekarkompetanse. DIK tok kontakt med selskapet, og kort tid etter ble kurset fjernet fra nettsidene. Troberg understreker at skoler som ansetter personer med dette «sertifikatet», bryter loven, og at yrkets status og lønnsutvikling kan svekkes hvis slike veier inn i yrket blir vanlig.

Kilde: Magasin K

Forbudte bøker-uka 2025

Forbudte bøker-uka Norge arrangeres i år for andre gang, fra 6. til 12. oktober. I år er flere enn 500 bibliotek, bokhandlere og organisasjoner påmeldt og deltar med markeringer lokalt. Uken skal sette fokus på ytringsfrihet og demokrati, og være en ramme for debatt og samtaler om sensur. Den internasjonale tradisjonen startet i USA i 1982 som en reaksjon på økende sensur og har siden vokst til en stor internasjonal koalisjon. I Norge koordineres arrangementet av Universitetsbiblioteket i Oslo i samarbeid med Norsk PEN, Norsk bibliotekforening og fylkesbibliotekene, med støtte fra UiO:Demokrati og Fritt Ord.

Kilde: Universitetsbiblioteket UiO

– Den lille sparehøvelen som ustanselig spiser seg bittelitt mer innover hvert år uten en helhetlig plan er en trussel for biblioteket, sier hovedtillitsvalgt i Nordand, Elin Fostvedt.

Tekst og foto: Kristina R. Johnsen

1000 KUTT SMÅ

... blir en stor å på Stormen bibliotek

Den hvite murfasaden er nesten glødende, ligner vaniljeis med et dryss glitter i sola – er det marmor? Ja? Nei?

Betongen brytes opp av lange, smale vinduer som spiller havn, hav, båter, himmel. Hvite, prefabrikerte, selvbærende betongelementer støpt med hvit sement og en betydelig andel hvitt. Den er visstnok en betongmiks som har vunnet priser. Disse bygningskroppene er nok tegnet og tenkt ut over mer enn én kopp te av DRDH Architects i London.

Stormen er to hvitkledd kvartal: det ene ytterst mot havna er bibliotek. Hakket lenger inn mot bykjernen ligger konserthuset. Navnet spiller kanskje like mye på stormene som ruller inn og den politiske stormen rundt tomte bygget står på, som Stormen av Shakespeare eller Arne Nordheim?

Vinterstormene står på pause, det er varmt i Bodø i dag. Vinden som vanligvis har skarpe brodder frost her på vippen til polarsirkelen er motsatt i dag; sydenvarm og insisterende, og leker rolig med et stort banner med påskriften «Pat Metheney», som er strukket oppover bygningskroppen.

Inne i biblioteket kan dumpe lyder så vidt høres fra toppetasjen. Fra bunnen av den gedigne tre-trappa er vi under oppsyn av et ektepar på et gammelt sort-/

hvitt-fotografi. Bildet viser en sviende urfolksrealitet fra nyere historie: De samiske komagene mannen har på seg, er skrapet vekk. Bildet som en gang lå gjemt i noens skuff, er nå forstørret til 20 kvadratmeter og plassert i en lysboks, i samarbeid mellom kunstneren A. K. Dolven og Rune Johansen. En av husets – og byens – mange tankevekkende installasjoner.

Byen som populært blir kalt «byen i vinden» lever opp til navnet på mer enn én måte, og skyr ikke unna store prosjekter. Sporene etter et historisk hårete kulturløft, folkefesten i 2024, da byen var europeisk kulturhovedstad, sitter fortsatt i.

– Det har vært et fryktelig interessant kapittel. Det skjedde voldsomt mye i byen, og alt kom parallelt med kuttprosessene, sier Elin Johanne Fostvedt, som i dag har skrankevakt på barneavdelinga på Stormen Bibliotek.

Men de store kuttene biblioteket har lidd under, har ingenting med Bodø 2024 å gjøre, understreker hun.

– Det er bygginga av store signalbygg – rådhus – som folk er så misfornøyde med at de heller har hjemmekontor – svømmehall og skoler kombinert med et stort rentehopp som har resultert i en kommune på konkursens rand. Og da må det kuttes et sted, sier Fostvedt.

Stormen bibliotek på kaikanten i Bodø. Navnet «Stormen» er kanskje både et nikk til været, den politiske debatten rundt byggeplassen og verk av Shakespeare og Arne Nordheim.

Stormen bibliotek

Med Elin Fostvedt i fortellerrommet på Stormen Bibliotek: Åsa Gås inviterer rovdyr hjem på kake og te. Fortellerstunden er en fast post på bibliotekets program.

Hun har jobbet i Bodø bibliotek siden 1997. Da biblioteket skiftet navn til Stormen i 2014, ble hun med på lasset. Men det er ikke bare på sin egen arbeidsplass hun er lommekjent. Fostvedt kjenner bibliotekene i et område fra Bindal i sør til Andenes i nord på tennene – et område som strekker seg over 500 kilometer – som distriktlagsleder i Nordland og lokal tillitsvalgt i Bibliotekarforbundet.

En himmel full av stjerner

I et dunkelt, mystisk, men likevel trygt fortellerrom med runde hjørner og stjernehimmel sitter en håndfull barnehagebarn med store øyne, halvåpne muner og hodene støttet på håndbaker og knær. Foran bildet på det opplyste lerretet står en ivrig skikkelse og gestikulerer og forteller om Åsa Gås. Hun er ikke en sånn gås som hyler og løper sin vei, selv om det er det alle rovdypene forventer. Åsa Gås foretrekker faktisk å invitere alle hjem på kake og te.

Fast post på programmet i sommer er fortellerstunden i det svale fortellerrommet. Et kjærkomment avbrekk i den nærmest tropiske sommervarmen de siste ukene, øverst i et bygg som bakes gjennom ei sol som står på døgnet rundt gjennom

store glassvinduer i taket – noe de britiske arkitektene kanskje ikke hadde tenkt over? Vips er stunda over, og lyset kommer på. Festen til Åsa Gås er over, men kanskje det er på tide å invitere beslutningstakerne på te?

Da 300 stillinger ble kuttet i Bodø kommune i fjor, mistet Stormen bibliotek fire stillinger.

– Problemet var at dette ble lagt opp gjennom naturlig avgang. Akkurat da var to av de ansatte i transitt – ei skulle pensjonere seg og en annen bytte jobb. Det førte til et helt vanvittig tilfeldig kutt i stillingene og at vi mistet fire stillinger i løpet av halvannet år, sier hun.

Dette klart målbare – og tilfeldige – kuttet, forklarer Fostvedt, idet hun vikler seg ut fra bøylemikrofonen, er likevel ikke det verste.

–Nordland var gode på skolebibliotek. Men så gikk økonomien ad undas, og da gikk det samme vei med skolebibliotekarene.

Elin Johanne Fostvedt

ei hylle under trappa

ned til bomberommet

– Det verste er den lille høvelen, den lille hakken og spaden som ustanselig spiser seg bittelitt mer innover hvert år.

Verre enn stillingene som forsvant, er belastningen i at biblioteket fanger politikernes oppmerksomhet hver gang beltet må strammes ett hakk og lyser mot dem som et mulig svar: Ja, det er lovpålagt, men ...

– Problemet er mangelen på en overordnet tanke. 1000 kutt små, uten noen overordnet tanke, spiser seg innpå budsjettene, drifta og biblioteket som helhet. Og det er vi ikke alene om å oppleve, sier Fostvedt.

En stein som kan prate

Det lå en hesteskrott der, og den va full av makk ... Humla gikk inn i hesteskrodden, og fór opp ...

En summende lyd ligger som et bakteppe i etasjen. Den kommer allesteds og ingensteds fra. Hva er det vi hører?

Mannen drømte at han reiste laangt bort ...

Øverst i tredje etasje, i øyet av Stormen, ligger et atrium som et smørøye. I en lomme midt i barneavdelinga har en massiv granittstein fått plass. Og steinen kan prate. Det har den faktisk gjort non-stop siden åpninga av Stormen bibliotek i 2014.

Her ute kan ungene tumble rundt og fritt forsyne seg med fargerike kritt. Men steinen får de ikke fargelegge. Den snakkende steinen midt i rommet forteller nordnorske eventyr og sagn, og mellom eventyrene blir det spilt en gammel samisk joik. En betryggende lyd som danner bakteppet for arbeidshverdagen til barnebibliotekaren.

– Lyden blir jo litt som en foss eller en bekk som silrer i bakgrunnen, en del av omgivelsene. En trygg lyd.

Like ved ligger et rom med digre bord og arbeidsstasjoner, fulle av romskip, en skyskraper, et hjem og et sykehus med operasjonssal. Barnas små kreasjoner gjennom uka samles bak et «kke rør»-skilt og utgjør sin egen lille by som bygges opp og rives, igjen og igjen.

Hver uke starter teamet med å rive Lego og starte uka med blanke ark. De første årene leide de massive mengder Lego hos non-profit-organisasjonen FIRST Scandinavia, arrangørene av FIRST LEGO League,

forteller hun. Da FIRST Scandinavia skulle selge legoen, fikk biblioteket tilbud om å kjøpe. Da fikk de kjøpe den for den samme summen de har betalt i leie hver sommer.

– Vi har betalt 10 000 for alt det her, sier hun, og slår ut med armene.

– Og det blir godt brukt.

Ei elv av barnehagebarn i signalgule vester strømmer inn, etterfulgt av lukta av solkrem. Alle som én ser forventningsfullt opp mot Elin bak skranken og hilser – tydelig husvarme – de er på fornavn. En mor og en datter kommer tuslende og stiller seg ved skranken.

– Trenger du noe hjelp?

– Ja – premiene til Sommerles?

– Ja de er utstilt i skapet her. Da er premiene på level 10 og 20 her og der.

Du kan velge, sier Elin, og tar dem med til glassmonteren som inneholder krystaller, haitenner og andre glitrende premier.

Jenta velger seg ei haitann, Elin sier «Godt jobba, det er bare å fortsette!», og jenta tusler fornøyd bort til bokhyllene for å velge seg mer lesestoff.

– Det er en lovpålagt tjeneste å lære ungene våre å lese. Hvis vi ikke prioriterer det – hva er det egentlig vi holder på med?

Ofte tikker det inn meldinger, e-poster og telefoner til barnebibliotekaren på Stormen bibliotek i Bodø.

– Jeg får meldinger fra hele fylket. Det styggeste er når biblioteksjefene rundt omkring sier de ikke kan kjøpe inn Sommerles-premier til neste år, for de vet ikke om de har penger til å betale det. Og det er ikke mye det er snakk om. I en liten kommune er det kanskje 2–3000 kroner, det er jo småpenger. Tilfellet er slik at det er stor sjanse for at budsjettet blir kuttet, sier hun.

Ei hylle under ei trapp

En av stilingene som røyk i fjor, var pedagogen.

Der de tidligere kunne stille med tilpassede opplegg og formidling til skoler, har de nå kapasitet til å peke klassene i cirka riktig retning og ønske dem lykke til. Elin har ei gås å plukke også når det gjelder skolenes egne bibliotek.

det som er populært

er alltid utlånt

– Nordland var gode på skolebibliotek. Men så gikk økonomien ad undas, og da gikk det samme vei med skolebibliotekarene i form av at man lot være å lyse ut og ansette nye når noen sluttet eller gikk av med pensjon, sier Fostvedt, og legger til:

– På grunnskolenivå vet jeg ikke om ett eneste godt skolebibliotek. Ikke ett.

Men der er mange gode intensjoner, forteller hun. På Alstad skole i Bodø kommune, for eksempel, kom FAU på banen og malte, ryddet og fikk tak i bøker.

– Men veldig ofte er det arvede bøker, bøker fra loppemarked, andresortering om du vil. Og det som er populært, er alltid utlånt. Og hvis man ikke har noen til å holde styr på skolebiblioteket, så vet ingen hvor boka er, og det hjelper ikke de andre som har lyst til å lese den.

Regelverket sier kort og greit at skoler skal ha et bibliotek. Da blir det ofte ei hylle under trappa ned til bomberommet eller skippertak hvert femte år når noen hiver og rydder, og det ser bra ut i to måneder.

– Så er det gjerne satt av litt midler til drift. Men det er altfor lite. En skole med 300 elever og 10 000 på budsjettet er et spøtt i havet. Det er latterlig. Så prøver de å få pengene til å rekke lengst mulig – da går vi på loppemarked eller ber om gaver for å få mest mulig ut av pengene. Da ender man opp med gammelt ræl.

– *Hva er det som trengs for å rydde opp i rekkene, egentlig?*

Svaret er: En varig endring i regelverket. En helhetlig tanke, også her.

– *Hvis du kunne ha fått bestemt?*

– Klare statlige retningslinjer, med krav om et visst antall bøker per elev, et gitt antall timer per elev, fastsatte normtall. Ideelt sett skulle det vært fagutdannete skolebibliotekarere – det går ikke i alle småkommuner, men i større kommuner går det fint. Man kan kanskje ikke ha fullt utdanna

skolebibliotekarere på alle skoler i alle kommuner, men du kan dele på ting og kjøpe tjenester fra folkebiblioteket. Det er mye som går an. Det trengs krav om faglig styring. Det mulighet for videreutdanning for lærere – mange har tatt den, men får ikke noe igjen for det. Ikke får de mer betalt og ikke får de brukt den.

Søndagsengler

– Nå har jeg tatt en runde, det var gorrsikkert! Klissete fingre, solkrem.

Kluten er mørkegrå, på grensa til svart.

Bibliotekar-kollega Kjersti Svendsen dukker fram fra ei hylle.

– Vi kan ikke jobbe like systematisk som før. Vi har ikke tid til bakgrunnsjobbinga med kassering og slike ting.

Kvaliteten blir dårligere. Bare en så enkel ting som å tørke støv fra hyllene – det må gjøres, men er definitivt ikke på toppen av prioriteringslista, sier Svendsen.

– Det er derfor hun jobber på søyla som driver med samlingsutvikling, imens jeg leser høyt for ungene. Hver sine styrker. Men til sammen! sier Fostvedt og smiler bredt.

De har mistet en hel del kompetanse som er vanskelig å erstatte. Da må de fordele oppgavene seg imellom – de kan ikke la være å gjøre dem.

– Jeg har nå fått ansvar for innkjøp av faglitteratur, og det er jo et felt som krever enormt med tid som jeg ikke har, sier Svendsen.

– *Hvordan påvirker dette arbeidsmiljøet?*

– Vi har et godt arbeidsmiljø. Vi er stå-på-folk, ja-folk, vi sier ja. Problemet er at folk er mer slitne. Vi måtte kutte i åpningstidene, da vi ble fire færre ansatte. Å stenge på søndager ble heller ikke akseptert. Bystyret vedtok et pålegg om å holde åpent på søndager – uten flere ressurser. Tvert imot ...

– *Hvordan prioriterer dere?*

Elin Fostvedt har jobbet som bibliotekar i Bodø siden 1997. Hun er også distriktslagsleder i Nordland og lokal tillitsvalgt i Bibliotekarforbundet, noe som gjør henne godt kjent med bibliotekene i et stort område.

– Det å både kjempe for tilbudet til lånerne og samtidig ta vare på de ansattes arbeidsforhold, er en vanskelig balansegang. Noe av grunnen til at vi har akseptert å dekke søndagsåpent på eget budsjett, er at alternativene er enda dårligere; bruk av frivillige eller ufaglærte fra konserthuset – noe som ble en lang og bitter kamp i vinter, forteller Fostvedt.

De må jevnt over prioritere knallhardt. I et kraftig kuttet innkjøpsbudsjett av bøker, blir barn og unge prioritert.

– Barnebøker har vært en klar prioritet. Vi er en ganske solidarisk gjeng ... «nei hei!»

Her kommer en ny barnehage ruslende – 14 små «hallo» og «hei» følger, de er tydelig husvarme de også.

– Yes. Dåkker må jo innom Lego-rommet, ikkje sant?

Elin snur seg tilbake til oss og fortsetter der hun slapp:

– Så kuttet det samtidig i mediebudsjett og i skolenes budsjett. Vi har kuttet i aviser – vi har ikke aviser fra hele landet. Studenter som har lyst å lese lokalavisa, kan ikke det lenger. Nå er det kun noen lokale og den store riksavisen.

– *Hva gjør dette med et samfunn?*

– Jeg tror folk blir litt numne. Folk spør ofte etter lokalavisa si, sier like ofte at vi har måttet si den opp, fordi vi ikke har nok penger. De er lei seg, men sier ikke nødvendigvis noe. Folk blir resignerte. De går ikke i fakkeltog, fordi de ikke får Bergens Tidende. Men de der tusen små kuttene. Det skjer litt og litt og litt og litt. Vi prøver å verne barna mest mulig, det har vært prioritert internt. Men det er jo ikke politikerne sin fortjeneste.

Et nytt ansikt dukker opp ved skranken. Ungene skal betjenes.

Bøker skal leses. Sommerles-premieren skal deles ut. I alle fall i bibliotekene som har råd. ■

På taket av Europa ruller bokbussen over landegrensene som var de av luft.

Tekst og foto: Kristina R. Johnsen, frilansjournalist

URKULTUR PÅ HJUL

Nord er nord og sør er sør og aldri skal de møtes. Men på taket av Europa, i det høye nord i grenselandet mellom Russland, Norge og Finland, ruller litteratur på hjul for å pipe ut til småsamfunn og spredt bebyggelse og lime sammen kultur på tvers av grenser; dette stedet som noen kaller utkant, andre kaller midten. For dette er midten av Sápmi, midten av urkultur og midten av den skandinaviske halvøy som dingler fra Eurasias bekken, der folketettheten er omtrent som mandelen i grøtkasserollen og landegrensa bare en strek på arket for de nordlige folkeslagene. Her brytes og deles tradisjoner, og Bokbussen Tana/Nesseby: Deanu / Unjárgga Girjebusse tråkler mellom grensene som om de var av luft.

Samtidig, lengst sør på kontinentet, i Spania, ruller en ettertrengt bokbuss rundt i Navarra-regionen. En kvinne, Acun Maestro, har gjort det til sitt livsverk å etablere en bokbuss-ordning i det mange kaller en rural utkant av Spania, men som samtidig er midten av det baskiske området med tusenårig språktradisjon, samtidig midten av matfatet og vinrankene, midten av kulturen; et område som heller ikke kjenner landegrenser. På den iberiske halvøya er det baskisk minoritetsspråk som spres. I nord er det finsk, samisk og norsk. Bokbussen i nord tråkler seg gjennom tre språk, mellom landegrenser og fulle hyller.

Fra Varangerfjordens bunn

Vi ruller ut fra garasjen, og verden åpner seg mot en fjord i en umulig nyanse av turkis, omgitt av blankskurt berg og mose, som et overdrevent fotoshoppet postkort fra toppen av kontinentet, bortimot så langt nord som det er mulig å komme. I et blått bygg på en høyde innerst i Varangerfjorden driftes bokbussen, med en egen samling. Et organ med sitt eget kretsløp, separat fra folkebiblioteket i Nesseby kommune – en kommune med 868 innbyggere, Tana har 2821 innbyggere. Spredt bebyggelse får en helt egen dimensjon her. I Finnmark er 74 000 mennesker spredt over et område langt, langt større enn Danmark, større enn Estland, ganske nøyaktig på størrelse med Den dominikanske republikk og faktisk større enn 108 av landene vi har streket opp på denne planeten.

Der jeg vokste opp i havgapet i Nordland, hadde vi en bokbuss som rullet ut til alle fiskeværerne og bygdene – Gulliver het den. Med en strek på budsjettet forsvant den i 2015, en institusjon ble borte. Bussen ble organdonor til folkebibliotekene, fremdeles står bøker på bibliotekene rundt omkring med klistremerket «Gulliver» oppe i hjørnet. En hilsen fra den tiden da boksamlinga kom på døra med et hei til dem som hadde lengre avstand mellom A og B enn nokon skulle tru.

Foto: Paula Wallén, Bokbussen Nesseby/Tana

Destinasjon Karigasniemi skole i Finland.

Bokbussen på vei til Bugøynes. Foto: Paula Wallén, Bokbussen Nesseby/Tana

I en bibliotektilværelse der sparekniven er sugen på bøker når budsjettene må strammes inn fra øvre hold, har bokbussen ofte blitt ofret på økonomiens alter.

Men støtte fra Sametinget og samarbeid mellom kommunene og over landegrensene har likevel gjort det mulig å holde bokbussen i gang, blant annet gjennom et EU-finansiert tiltak.

- Og akkurat nå ruller vi fire mil for å nå én leser.
- Finland har fått EU-midler til grenseoverskridende prosjekter. Ellers hadde vi sikkert ikke hatt råd til denne, sier buss-bibliotekar Paula Wallén, idet hun dytter solbrillene på plass på nesen og lager seg en kopp te med dashbordet som te-salong og Nordkalotten som utsikt.
 - Æ elsker å jobbe. Æ trives.

Polmak

Bussen puster ut med et «pscht» etter å ha forsert ei vidde, mange høydemeter, flerfoldige kilometer grusvei, en flokk rein og ei fantastisk smal bro som bussen nærmest måtte fødes ut av. To mil uten stopp, og nå stiller de seg med døra åpen og bare venter. Er vi på jakt eller boklevering?

- Er dere sikre på at det kommer noen?
- Hun kommer nok.

*Bokbussen kjører igjen!
Girjebusse johttá fas!
Kirjastoauto kulkee taas!*

Paula Wallén har annonsert oppstarten på Facebook på alle tre språk, men har folk fått det med seg? Det gjenstår å se. Jeg går ut av bussen for å snuse inn lukta av lyng og bjørk og det ubestemmelige streifet av høstsol som både varmer og biter. Ingenting annet enn et sus fra vinden høres før det knaser lett og raskt i grus.

Jo. Hun kom. Hun smetter raskt forbi, klyver om bord, hilser, leverer ei bok og slår av en lavmælt, men munter prat med Paula. Hun vil helst slippe foto og intervju, sier hun, er sjenert og snakker bare finsk. Posen, som var full da hun kom, er tom når hun går ut av bussen, men hun snur seg og sier på svensk:

- Jeg kommer rett fra bærplukking, skjønner du, og rufser seg litt i luggen.

Kjært vann har mange navn

Så er det på tide å ta for seg Polmakvannet igjen. På finsk heter den Pulmankijärvi. På samisk Buolbmátjávri. Kjært vann har mange navn.

Like før innsjøen blir Norge, krenger vi mot venstre og går klar av grensa. Hva er ei grense? For en innsjø? For ei vidde? For et barn? Den endrer alt og ingenting. Vi nøster opp veien langs innsjøen igjen og etterlater oss vaiende multebær, meterhøye trær som vokser i u-svinger i høyden lik måten de mange elvene bukter seg nedover landskapet, svingete omveier only, akkurat som bokbussens ruter.

Det er tydeligvis formen livet tar når forholdene er harde: Nye veier som går alt annet enn rett fram. Et par kvinner midt på vidda står i knapp vinkel med rumpa til værs og fyller ei bøtte med bær. De har parkert midt på veien, som om det sto om liv, og de har sluppet alt de har i hendene. Bussen snor seg forbi, bokbuss-sjåfør Jan Hansen gnisser tenner og girer om.

Njuorggán skuvla

En stim fargerike tre-skulpturer av laks står på stake utenfor skolen. På ytterveggen: Bilder av lemen, rein, rev og rype. Bussdøra går opp, og motoren tar til å knurre biskt før den roer seg helt ned igjen for å slippe inn lyden av energiske barn, latter og hyl. De kommer nærmere, bussen sirkles inn, men idet de går inn gjennom døra er det som om de passerer en portal som sikter ut rop og hyl. Hele skolen er inni bussen samtidig, nærmere bestemt 15 elever og fire lærere. Det står tre språk i hyllene og tre språk snakkes i midtgangen. De vandrer frem og tilbake som tente lys og leter etter bøker om scootere, rein, hester og enhjørninger. Villmark og fantasi i skjønn forening. En av lærerne, Essi Maria, har funnet gull. Hun bærer på en stabel med bøker om duodji – samisk kunsthåndverk. Hun spør meg om jeg snakker samisk eller finsk, og jeg svarer norsk og engelsk.

- Det går for det samme, sier hun.
- Så lenge vi forstår hverandre. Det er jo det som er poenget med språk?

Finland er blant landene i verden som bruker høyest andel BNP på skolen. Her er det mastergradskrav for å bli lærer, og yrket henger høyt. Finland har i flere år hatt på seg å være ett av verdens beste utdanningssystemer, i henhold til den globale PISA-målingen. Det finske skoleverket er særlig berømt for leksefri skole og fokus på lek. Ro og orden er tydeligvis også en prioritet?

- Vi snakker mye om oppførsel og vaner i bussen. Og ungene gleder seg i ukevis til bussen skal komme.
- Vi har ikke bibliotek her, så den er kjempeviktig for oss.

Flyt i historien

Jan skanner veien og trafikkbildet. Noen ganger går den rett frem så langt øyet ser. Andre ganger må han stoppe for villdyr, absurde parkeringer og hull i veien.

Paula på sin side skanner utsikten etter nye utsnitt og nyanser – hun er en ivrig fotograf. Da bokbuss-bibliotekar-jobben ble lyst ut, etterspurte de først og fremst språkkompetanse. Paula Wallén var utdannet kokk, men høyst bokinteressert og med god kjennskap til både norsk, finsk og samisk. Kanskje hun skulle prøve? Nå er det å «rulle» en av hovedoppgavene hennes som bibliotekansatt. Selve kjøringa er det beste. Bare sitte og se. Flyte gjennom landskapet.

Denne bussturen har raskt vist seg å også bli en reise i Paulas egen historie. Langs Polmakvannet går ruta hennes nomadiske forfedre vandret mellom sommer og vinter. Og idet vi passerer det aller, aller første huset i Finland etter å ha passert grensa, peker hun og sier: «Her vokste jeg opp», før vi ruller inn i en skolegård noen minutter senere og hun sier: «Her gikk jeg på skole.»

Hva er den lyden?

Bussen svarer på svinger og humper med et helt lite orkester. Noen ganger skyter helt nye lyder plutselig inn. Jeg spør:

- Hva er den lyden?
- Det er luft som går ut av belgan, sier Jan stoisk.
- Den har sine egne lyder. Dem skal være der. Paula slipper hendene i fanget med et ohff, og sier: – Ingenting er visst helt på plass ennå etter sommerferien.

Jan noterer seg bak øret hva som skal smøres, strammes, fylles på og byttes ut. Han har ansvar for alt vedlikehold, i tett samarbeid med bilverkstedet.

Han har snart jobbet i 26 år i denne bransjen, forteller han. Hvor mange ganger han har kjørt denne ruta, finnes det nesten ikke tall på.

– Det blir litt slitasje, men det er mange mil igjen i bilkroppen fra 2008, sier Jan, og klasker på rattet.

Det er noen mil igjen i Jan også. Egentlig har han vært pensjonist i fire år, men han fikk en så gunstig avtale om å sitte bak dette rattet litt til, at han bestemte seg for å holde det gående inntil videre.

Den finske ruta startet de med i 2020. Før kjørte de annenhver uke.

Nå tråkler de mellom landegrensene hver tredje uke. Og ikke bare hopper de mellom grenser, de svitsjer også mellom tidssoner. En time er lagt til. En time er trukket fra. Klokka er ... ja, gudene vet.

Jeg legger merke til at jo lenger inn i Finland vi kommer, desto mer trekker Jan seg tilbake når det kommer folk i bussen.

– Der kommer jeg nok litt til kort. Det er ho som er språkkompetansen, sier Jan.

De skjemmer oss bort

Framme på dashbordet har små stabler med bøker ligget dandert siden i morges, med gule post-it-lapper på. Stabelen minker stadig, for stoppene følger som perler på ei snor.

– Brukerne bestiller gjerne boktitler på forhånd, om de har noe bestemt de vil lese, sier Paula, og da går hun i depotet og plukker.

Rytmen er ujevn, for etter lange utpust følger plutselig en klynge med stopp, gjerne på steder som ikke trenger være mer enn en busslomme. Ved et postkassestativ og en garasje med et skilt som reklamerer for utsalg av reinkjøtt, hopper en kvinne om bord.

– Tru om det blir frost i natt? spør Astri Njarga. Hun har bodd her i Polmak i 50 år.

Folket er i sankemodus nå. Molta og blåbæra kaller. Det er liv på premissene til naturen – og rutetabellen til Bokbussen.

– Jeg har ikke tid til å lese noe nå, fortsetter Astri, men tar seg likevel en runde for å kikke i hyllene der en av de største og mest fyldige samlingene av samisk litteratur er representert. En tusenårig språklig og kulturell tradisjon som liksom ikke lar seg helt oversette.

Ikke før har vi startet opp igjen, vi svinger av. På rutetabellen står det «Stopp ved Pulmankijärvi om nødvendig», jeg tror det er der vi er nå? Praten går muntert på en troika av språk.

– Vet du, de skjemmer oss egentlig bort. Det hender de legger ting i postkassa, og noen ganger kommer de til og med på døra med boka, sier en kvinne ved navn Marja Vuorisalo.

Kanskje er det ikke bare bøker det handler om. Også de mange bekjentskapene og relasjonene som

Bokbussen Tana/Nesseby: Deanu / Unjárgga Girjebusse

- En trespråklig bokbuss med en stor samisk samling.
- Bussen startet sin virksomhet 25. oktober 1982.
- En ny buss kom i virksomhet i 1996 og den tredje ble innkjøpt i 2008.
- Siden kom et samarbeid med Finland på plass, finansiert av EU-tilskudd.
- I tillegg til de ordinære rutene, stopper bokbussen ved barnehager, skoler, aldershjem, helsesentre og går på hjemmebesøk til eldre og uføre.

oppstår, henger høyt. For enkelte langs ruta er kanskje dette det eneste mennesket de ser den dagen.

Idet vi ruller over grensa tilbake til Norge, spør Jan:

– Vet du hvem som er det lykkeligste folket i verden?

Smiler lurt under barten imens bussen humper, knirker og piper, og svarer selv:

– Finnene, ja.

Vi nærmer oss slutten av rutetabellen, idet Karin Hjelløkken klyver ombord. Opprinnelig fra Dombås, men nå en av et par hundre innbyggere i Skipagurra, handelsstedet og endepunkt for elvetrafikken.

– Vi er glad for at dokk rullar igjen.

I dag er verden mild. Om vinteren kan øktene være harde, særlig om vinteren kan ruta være tøff over vidda i tosifrede minusgrader. Jeg kikker på rutetabellen: Det er ett stopp igjen.

Vi har fulgt Tana-elva i flere mil, med en liten

avstikker for å fylle 180 liter diesel, før vi runder en bakketopp og rygger oss til rette ved Seida Montessoriskole.

Total tystnad. Skal det bli det ene stedet der ingen kom? Jan skal til å lukke døra idet et menneske smetter inn i bussen, hun leverer noen bøker og er borte like raskt som hun kom.

I dag har vi kjørt 25 mil til sammen kommer Jan fram til, idet jeg spør.

Dette er bare oppvarminga. I morgen kjører de straka vegen 25 mil én vei til de indre finske skoger.

Vi ruller videre

Et godt tilbud avhenger av ildsjeler som brenner for at tjenesten skal nå frem dit hvor ingen skulle tru at nokon kunne bu. Vi har vært med bokbussen så langt nord du kommer på kontinentet, med ansiktet mot Barentshavet. Nå ruller vi videre til Navarra i Baskerland, helt sør i Europa. ■

Nordea

Som medlem av Bibliotekarforbundet er du sikret en av markedets beste bankavtaler hos oss

Les mer om alle fordelene på nordea.no/unio

Vi har rullet med den aller nordligste bokbussen i Europa. Velkommen langt mot sør, i Spania, der bokbussen ruller rundt for å spre baskisks minoritetsspråk og treffe brukere i distriktet av Navarra.

Tekst og foto: Kristina R. Johnsen, frilansjournalist

VIVA ESPAÑA: BIBLIOTEK PÅ HJUL I NAVARRA

Små bord rulles ut, store saccosekker og loungemøbler lempes ut og danderes på plassen utenfor kulturhuset i Estella-Lizarra. Med sitt tørre og varme klima, gjør bokbussen i Bibliobús Navarra ofte om alle stoppestedene til en eneste stor, utendørs stue og lesesal.

En drøy time utenfor hovedstaden Pamplona – kjent for sine okseløp – ligger Estella-Lizarra, en liten baskisk by full av middelalderhistorie og et jevnt sig av pilegrimsvandrere som kommer over fjellet. Selve framveksten av byen linkes til pilegrimsruta, Way of St. James, og her er dype røtter i baskisk historie – et

område og et folk som deles på midten av landegrensa mellom Spania og Frankrike. I byen har det spanske kulturdepartementet trommet sammen til en Rural Cultural Summit, en samling av kulturprosjekter fra Europa og verdens grise-grendte strøk. Fra scenen har en kvinne akkurat fått trampeklapp og stående applaus for 40 år med iherdig jobb. Kvinnen er Asun Maestro. Og grunnen til at hun får stående applaus, er kultur på hjul.

Omveier

Maestro møter oss ute i det myke pop-up-biblioteket foran kulturhuset for å fortelle om den lange reisa med bokbussen, som er hennes livsverk. Hun begynte å studere historie, men falt pladask for biblioteket hun satt i lange økter og leste. Hun var forut for sin tid, for der hun satt, fikk hun for seg at dette måtte da kunne bli noe mer – en møteplass og et sted der folk deler kultur?

– For 40 år siden var biblioteket stillhet og fordypning, men jeg synes biblioteket skulle være noe mer. Biblioteket burde være et sted der folk og kultur kunne møtes, sier Maestro til Bibliotekaren.

Det satte kursen: Siden 1984 har hun jobbet i Navarras offentlige biblioteknettverk. Og i tillegg et syvende bibliotek fullt av liv – blant annet involvert

Asun Maestro har fått en rekke priser for sin aktivisme og pådriv for å etablere bokbussen i Navarra i den baskiske regionen lengst nord i Spania.

i flere filmprosjekter – hadde hun ett ønske: Å få kulturen ut, ikke bare til dem som selv oppsøker biblioteket.

I 1990 begynte arbeidet med å starte en bokbuss. I halvannet år jobbet de fram systemer og samlinger. Men den politiske vinden snudde i regionen, midlene uteble og prosjektet ble lagt på is. Selv om alt var klart for å settes i drift, ble bøkene spredt til biblioteket. Og bussen? Den ble sendt til Peru!

Et skudd for baugen for Maestro – men en drøm hun aldri helt slapp. I 2015 ble hun direktør for regjeringens bibliotekjeneste i den autonome regionen Navarra, med sine 98 (!) biblioteker. (Spania består av 17 regioner med stor grad av selvstyring, journalists anm.). En stilling som gjorde det mulig for henne å kjempe for å øremerke midler i regionens budsjett for å få bokbussen opp og gå. Etter nesten 30 år ble bussen realisert og rullet for første gang oppover fjellstier, over kløfter, raviner, sand og saftige jorder i Navarra.

Nøkkel til kulturen

Sammenlignet med Finnmark er Navarra en maurtue – her bor 680 000 mennesker på et område på størrelse med en femtedel av Finnmark. De har nå flere busser og sju ruter, når 4811 brukere langs 26

stoppesteder, fra fjellheimen Montejurra til flere steder langs pilegrimsruta St. James.

Asun Maestro gnistrer når hun forteller om bokbussens depot med 8000 titler og forvalter av en sjelden baskisk samling. Språket er et sentralt element for baskere i både Spania og Frankrike. En grenseløs kultur og språk, i likhet med det bokbussen i Nesseby forvalter. De kaller henne «la reigna», dronninga av biblioteket, og brukere i nær og fjern takker henne for de sju rutene som når fram til brukere som ellers ikke ville hatt tilgang til samlingene og tilbudet.

Utenfor kulturhuset i Estella-Lizarra knytter skyene seg som moltekart og truer med regn. Bibliotekets ansatte skynder seg å rydde inn de myke møblene som har gjort om gata til et pop-up-bibliotek, men Maestro blir stående og snakke med oss ute i regnet, uberørt av det som etter hvert minner mest om en høytrykksspyler.

Både i nord og sør møter bokbussene sparekniver og er styrt av politiske vedtak og svingninger, avhengige av ildsjeler som Asun Maestro i sør og Paula Wallén i nord som kjemper for å bringe bøker til folket – uansett hvor de bor. ■

Fakta:

- **Det baskiske språket – Euskara – er et språkisolat uten slektskap til andre kjente språk og en viktig del av kulturen for baskerne som har bodd i Pyreneene siden oldtiden; et område som i dag er delt av landegrensa mellom Frankrike og Spania.**
- **Baskere omtaler den spanske delen av sitt territorium som «Hegoalde», Sørlandet, og den franske delen som «Iparralde», Nordlandet.**
- **Baskisk er offisielt språk i den autonome regionen Navarra i Spania, men er kun juridisk anerkjent og praktisert i den nordlige delen av regionen hvor de fleste er baskisktalende.**

Over natta ble et grenseoverskridende arbeid lagt på is. Bli med til Kirkenes, der naboskapet til Russland er en del av folkesjela.

Tekst og foto: Kristina R. Johnsen, frilansjournalist

Bibliotek i grenseland

En palle står plassert langs en murvegg, omringet av blomster. Et bilde av Aleksej Navalnyj, den russiske opposisjonslederen og antikorrupsjonsaktivisten som døde i russisk fengsel i fjor, er teipet fast og lyser ut i bakgata i Kirkenes. På en høyde like ved står en høyreist norsk-sovjetisk figur til minne om russerne og Den røde armés innsats for å frigjøre Øst-Finnmark fra tyskerne under andre verdenskrig. Rundt gatchjørnet står et medieteam rett opp og ned, filmer seg selv og hverandre og dokumenterer de tomme gatene. For det de dokumenterer dirrer i selve lufta: Nærværet til Russland.

Vi er så langt nord-øst som du kan komme. NATOs randsoner. Et gråsoner-område der dresskledde menn satte seg ned med linjal og blyant først for 200 år siden og streket opp oss og dere. Her skjer alt, her skjer ingenting. Noen steinkast herfra ligger grensa til landet som snor seg hele veien rundt kloten og ikke stopper før øst er blitt vest igjen midt i Beringstredet, der to bitte små øyer, Diomedesøyene, ligger i taus stirrekonkurranse. Der er i dag i morgen, for øya Big Diomedeligger nesten et døgn – 21 timer – foran øya Little Diomedel, og det grunne lille havstykket mellom Little og Big på tre kilometer deler verdener i to. Grensa har ikke engang ligget fast der. Øyene har lenge vært bebodd av inuitter, men de ble neppe spurt da hele Alaska ble solgt til USA fra Russland i 1867 for 7,2 millioner dollar.

To kvinner strener over gata med Bunnpris-poser i nevene og snakker lavmælt på russisk.

Mellom 500 og 600 russere bor her i Sør-Varanger. Bibliotekar Nina Strimp er én av dem. Strimp er selv født og oppvokst i Kursk-regionen på grensa mellom Ukraina og Russland og har levd og åndet i grenseforhold hele livet.

Strimp jobbet på Murmansk Fylkesbibliotek i 15 år – og en rekke andre bibliotek i flere østblokkland før det – før hun kom hit til Sør-Varanger bibliotek (SVB).

Grenselandet Kirkenes

Fra bibliotekets vinduer ser vi sjakkbrikker på størrelse med førsteklassinger spredt ujevnt utover sort- og hvitmalte ruter på brosteinen på torget og venter på neste trekk – men ingen spillere er å se. På påler rett i nærheten står en fotoutstilling, der bilder av gruvehistorie, sjøsamer, skoltesamer og lokalbefolkning i Kirkenes er spent opp i gatebildet permanent. Klatrestativet, der en far og en sønn klyver rundt, er formet som en stor kongekrabbe – arten russiske forskere satte ut i Murmanskfjorden i 1960-årene for å etablere en ny fiskeressurs. Siden har den kravlet sidelengs mot vest og har kommet for å bli – også i den kirkenesiske identiteten.

Kirkenes stikker som en tunge ut i Varangerfjorden, som gaper åpent mot det arktiske storhavet. En naturlig havn for fiskere i det røffe Barentshavet. Men nede i havna glimrer mellom 60 og 70 russiske trålere med sitt fravær. Den russiske fiskeflåta lå i hopetall i Kirkenes inntil februar 2022. Det var nettopp de mange russiske fiskerne som kom over dørstokken og etterlyste russiske bøker og aviser tidlig i 1990-årene, som la grunnlaget for det som i dag er Norges største samling av russisk litteratur og informasjon. Mengden av forskere, forfattere og journalister som finner veien til Sør-Varanger, øker kraftig.

70 nasjonaliteter

Oppe i tredje etasje i Sør-Varanger bibliotek står talløse titler, kyrilliske og latinske bokstaver om

Dette minnesmerket i Kirkenes markerer Sovjets innsats med å frigjøre Finnmark under andre verdenskrig.

hverandre, og byr på innsikt om språket, kulturen, forbindelsene, urfolket og danner et unikt grunnlag for grenserelaterte temaer. Dette er ikke bare Norges største samling av russisk litteratur – men Europas mest omfattende samling!

– Arbeidet med grenseforhold er forbilledlig her. Også på grunn av barna. Her bor barn som har samiske, finske, russiske, norske foreldre og besteforeldre, de snakker mange språk fra de er små, og det binder oss sammen, sier den norsk-russiske bibliotekaren Strimp.

Hun har hatt en nøkkelrolle i biblioteksamarbeidet med både Murmansk og vennskapskommunen Petsjenga.

At en sovjetisk bibliotekar skulle kunne få en pris i Norge, hadde hun ikke sett for seg da hun fikk Bibliotekprisen for Nord-Norge i 2021. «Med stort fokus på fag, folk, litteratur og grenserelasjoner siden 1990-tallet har hun bidratt til økt norsk-russisk bibliotekssamarbeid», het det da Strimp fikk prisen.

Hennes pri nummer én er oversatt barnelitteratur. I hyllene står fortellinger om troll og huldre på ukrainsk og russisk. Her er Pippi og Den lille larven aldrimett på kyrillisk.

– Vi har en befolkning på 10 000, men vi har 70 nasjonaliteter her – på linje med London! sier Strimp.

Flere ukrainere sitter og leser bak oss der vi står og blar i boktitler. Ifølge SSB bor det nå 250 ukrainere i Sør-Varanger. Ukrainske bøker er det enda vanskeligere å få tak i, men mange ukrainere leser og snakker russisk.

– Det er et integreringsspørsmål at folk leser det som forener dem, da går opplæring på norsk nærmest automatisk. Da er oversatt litteratur en prioritet.

Flere tusen titler lyser mot oss – hvis man skulle lest én av dem, hvilken?

– Da ville jeg lest om skoltesamene på Kola-halvøya, sier Strimp, som jobber med å lage utstilling om temaet for å spre kunnskap om urkultur og tilhørighet.

Oss/dem?

– Naboforholdet til Russland er en del av identiteten vår, sier bibliotekleder i Sør-Varanger, Birgit Wøhni Risan.

Hun er i dag øverste leder for biblioteket der hun selv lekte, leste og lo som barn. Som født og

– Hvem som helst i dette området kan være russisk og ha russisk slekt. Det er naboer og familie. Så vi har vært opptatt av å skille personer, politikk og folk-til-folk-samarbeid.

Birgit Wøhni Risan

oppvokst i Kirkenes hadde hun russisk på videregående og dro til Murmansk på klassetur.

I Sør-Varanger har man lenge skilt mellom storpolitikk og enkeltindivider, forteller hun.

Og da man i landet for øvrig reagerte på invasjonen med tilfeller av boikott av russiske enkeltpersoner og utestengelse, sto Kirkenes med et dypere spørsmål: For hvem er oss og hvem er dem?

– Hvem som helst i dette området kan være russisk og ha russisk slekt. Det er naboer og familie. Så vi har vært opptatt av å skille personer, politikk og folk-til-folk-samarbeid.

En nyanse og et bakteppe som ligger til bunn, er nettopp det som det sovjetisk-norske frigjøringsmonumentet på en bakketopp i byen vitner om:

– Kirkenes var fullstendig okkupert under andre verdenskrig, og det var jo Sovjet som frigjorde oss i oktober 1944. Det har påvirket forholdet Sør-Varanger har til Russland veldig lenge, sier Wøhni Risan.

Det gjør forholdet ekstra komplekst, forklarer hun, og det reiser mange spørsmål.

– Kan man respektere det som har blitt gjort alle de årene som har vært, og det forholdet man har hatt, men samtidig være kritisk til det Russland gjør i dag? Eller er man da med på å bygge opp og støtte dagens regime og deres propaganda? For det vil man jo ikke.

Lagt på is

Wøhni Risan startet som biblioteksjef i Kirkenes i februar 2022. Under Barents Spetakel dette året skulle biblioteket arrangere et seminar og debatt om nett-opp grenseforhold, men stadig flere av deltakerne meldte avbud. En merkelig stemning senket seg – en stemning som skulle vise seg å sitte i lenge.

– Jeg vet ikke om jeg forsto alvoret i det der og da. Men jo lengre tid det går, jo mer innser man at forholdet er endret for bestandig. Også det forholdet man har brukt mange år på å bygge opp, sier biblioteklederen.

Grenselandet Sør-Varanger

- Fylkesbiblioteket støttet i 2024 Sør-Varanger biblioteks norsk-russiske arbeid (NORU) med 100 000 kroner.
- Nordkalottens områder lå lenge uten faste grenser. Vandringer og flyttinger foregikk fritt, hvilket har satt sitt preg på kulturen.
- De uklare grensene førte i eldre tid til at flyttsamene og andre innbyggere måtte betale skatt til flere stater: Norge–Danmark, Sverige, Finland eller Russland.
- Skattekravene utviklet seg etter hvert til territorialkrav.
- Grensen mellom Kirkenes (Norge) og Russland er over 700 år gammel og ble endelig fastsatt i 1826. Den følger i stor grad Pasvikelva, og før grensefastsettelsen var området et felles norsk-russisk distrikt.
- Norge har en 197,7 km lang grense mot Russland, og den eneste lovlige grensepasseringen er ved Storskog ved Kirkenes.
- Grensen gjorde en krumming ved elvemunningen slik at Boris Gleb kloster, som ble bygget på norsk side av elven, ble beholdt av Russland. Norge fikk kompensasjon med et område på østsiden av Pasvikelva.
- Grensa skjærer nå rett gjennom Sápmi, der samisk bosetning har levd og beveget seg fritt i årtusener.

(Kilde: Store Norske Leksikon)

Over natta ble et grenseoverskridende arbeid som har pågått i flere tiår, lagt på is. Og en arv Birgit skulle forvalte videre og utvikle, ble brutt tvert av.

– Jeg hadde ikke vært en del av samarbeidet og fikk ikke oppleve det. Men mange har nok opplevd et kjempestort tap, forklarer Wøhni Risan.

Da Barentssamarbeidet ble signert i 1993 med de norske og russiske utenriksministrene Thorvald Stoltenberg og Andrej Kosyrev i spissen, var målet fred og stabilitet i nord. Flere nye avtaler for utvekslinger på nærings- og kulturnivå ble tegnet opp. På dette tidspunktet hadde SVB allerede mange års erfaring og tette bånd med bibliotek på tvers av landegrensene. Høsten 2023 trakk Russland seg ut av samarbeidet.

– Det vi har sett, er at bruken av oss har økt fordi det er veldig vanskelig å få tak i bøker på russisk. Ikke bare nasjonalt, men i hele Vesten, sier Wøhni Risan.

Før reiste ofte den russiske bibliotekaren over grensa og kjøpte bøker. Nå må bøkene bestilles fra Latvia, forteller hun.

– Det er vanskelig, man vet ikke hvor lenge krigen vil vare. Det er jo snakk om den nærmeste naboen vår, det er jo bare noen kilometer unna. Det er nok lettere å stenge dem av i resten av landet. Men det er viktig å innse at de er veldig nær oss, sier hun.

Det store bildet

I nordområdepolitikken snakkes det mye om å ruste opp – men Sør-Varanger bibliotek opplever i daglig drift at budsjettet smuldrer opp. Som for så mange andre bibliotek i landet er det innkjøpsstopp og innstramminger, kutt i stillinger og en overhengende sparekniv til enhver tid. Kommunen har havnet på Robek-lista, og kuttforslagene hagler.

– Sør-Varanger har hatt mye fraflytting de siste årene. Samtidig er vi NATOs grense mot Russland. At man skal ha en sterk befolkning her og ha aktivitet og tilstedeværelse har stor betydning. Jeg tenker at kultur spiller en viktig rolle i det store bildet.

Ukraina-krigen kom til Arktis da ukrainske droner i juli i år seilte inn og bombet flystasjonen Olenja 20 mil fra grensa. Samtidig, et steinkast unna Birgit og Nina i Kirkenes, samles 14 av Norges ambassadører på Kirkenes med tema «Nabo til Russland – et globalt perspektiv» hos Barentssekretariatet. Fra NATO-delegasjonen til Europarådet, OSSE, Reykjavik, Moskva og Jakarta. For det ultralokale Kirkenes-perspektivet er samtidig også et perspektiv som angår langt flere. ■

Nyhet!

Selvbetalingsautomaten Frida-Lill, en liten og nett bordmodell

- Leveres med det funksjonsrike automatprogrammet Ida
- Plassbesparende
- Enkel å flytte rundt
- Bærekraftig materiale
- Prisgunstig

Se også «storesøster» Frida selvbetalingsautomat og andre produkter på vår hjemmeside.

MER INFORMASJON?
 Telefon: 33 11 68 00
 E-post: post@bibsyst.no
 Hjemmeside: www.bibsyst.no

BIBLIOTEK SYSTEMER

Kan bibliotekene holde den demokratiske samtalen levende?

Når sannhet og fellesskap smuldrer, smuldrer også demokratiet. Forsker Paul Buvarp advarer om hvordan algoritmer og fragmenterte medievirkeligheter gjør det vanskelig å oppnå en felles forståelse av verden. Sannhetsgehalten i medieinnhold svekkes. Må bibliotekene finne nye strategier for å støtte en offentlig opplyst samtale?

Tekst og foto: Aud Gjersdal

Av og til må en bare stoppe opp og se hva som skjer rundt oss og rundt bibliotekene. Internett og kunstig intelligens har endret informasjonslandskapet. Deepfake og falske nyheter gjør at vi vanskelig kan skjelve mellom fiksjon og virkelighet. Algoritmer skaper individuelle verdensbilder, slik at fellesskapet svekkes.

– Utviklingen går enormt fort, og troverdigheten til KI-generert innhold blir bedre uten at vi nødvendigvis kan feste så mye lit til det, sier forsker ved Forsvarets forskningsinstitutt, Paul Buvarp. Han bruker begreper fra den franske filosofen Jean Baudrillard (f. 1929–d. 2007) for å beskrive utviklingen. I dette intervjuet med Bibliotekaren definerer han begrepene og viser at det ikke bare sannheten som er under press, men også fellesskapet. Dette gir nye utfordringer for bibliotekene når de skal støtte en offentlig opplyst samtale.

Representasjon: Slik er det

Baudrillard mente at massemediene ikke først og fremst informerer, men at de former og kontrollerer virkelighetsoppfatningene. Han mente også at medieinnholdet endrer seg over fire stadier, fra virkelighetsnær representasjon til uvirkelighet. Buvarp understreker at denne utviklingen ikke er lineær, men at begrepene likevel er nyttige til å beskrive en utvikling. Første stadium er «representasjon».

Buvarp illustrerer dette med et tydelig eksempel: – På 1970-tallet skrudde man gjerne på TV-nyhetene for å orientere seg om det som skjedde i verden. Walter Cronkite var kjent som det mest troverdige

nyhetsankeret i USAs historie. Sendingen avsluttet han alltid med: «And this is the way it is.»

– Slik er det, sier han. – Cronkite lovet sannhet og troverdighet. Det du så og hørte på TV, var et speilbilde av verden.

Fordreining: Virkeligheten endres på

Et speilbilde av verden er ikke tilfelle i det neste stadiet, som kalles «fordreining», der realiteten maskeres og endres.

– Nå lærte politikere å lyve foran kamera, sier han. – Mediene peker fortsatt på virkeligheten, og normen er fortsatt sannhet, men fremstillingen blir nå fordreid. Enkelte fakta tones ned, mens andre fremheves.

– Mediene som vi hadde stolt på at viser oss hvordan verden er akkurat nå, nyhetsmedier og den slags, der hadde aktører blitt mer klar over hvordan de kunne bruke disse mediene for å fordreie virkeligheten, påpeker han. Et eksempel Buvarp viser til, er da Bill Clinton uttalte sitt berømte: «I did not have sexual relations with that woman.» Men det var usant.

Paul Buvarp

Seniorforsker ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI), med særlig fokus på desinformasjon, påvirkning og nasjonal sikkerhet.

Falske nyheter, alternative fakta og KI-generert innhold truer vår felles virkelighetsforståelse, advarer forsker Paul Buvarp.

Skjuling: Kopi uten original

I 2016 ble ordet «post-sannhet¹» kåret til årets ord av Oxford Dictionaries. Ordet viser til en situasjon der objektive fakta har mindre innflytelse enn følelser og personlig overbevisning. Det var det samme året som Donald Trump ble valgt til president for første gang. Pressen skrev, og kunne dokumentere med fotografier, at det ikke kom veldig mange på innsettelsesseremonien. Buvarp forteller at Trumps spesialrådgiver, Kellyanne Conway, derimot uttalte på CNN at det var flere til stede enn noen gang. Det hvite hus hadde «alternative fakta».

– Dette er en slags fordekking av at det finnes noe sant, sier han. I sitt foredrag under Påvirkningskonferansen tidligere i år, hvor også Bibliotekaren var til stede, påpekte Buvarp at det ikke finnes en grunnleggende realitet som alle trenger være enige om. – En felles erfaring ble skjult og erstattet av konflikterende versjoner av sannhet. Det fantes ingen original, bare mange alternative kopier der du kan velge og vrake.

– Det er et steg videre fra fordreining å si at nei, dette er ikke sant, til: Vi har en annen sannhet. Vi har en alternativ sannhet. Som passer til slik vi vil at verden skal se ut, sier han. Medieinnholdet uttrykker har i større grad personlige oppfatninger enn en felles virkelighet.

Erstatning: Virkelighet erstattes av uvirkelighet

Til slutt ender vi opp i det helt uvirkelige – til det som Baudrillard kaller «simulacra» – en simulering skapt og opprettholdt av media. Buvarp mener at vi nå står på terskelen til dette stadiet. – Her vises ikke tegn til noe virkelig, men bare til andre tegn og tekster. Ved hjelp av KI kan en fremstille nye virkelighetsnære verdener som ikke viser til noen realitet, men som kan vise oss akkurat den verden vi vil ha. Det kan være bruk av KI-ankre i nyhetssendinger. Tegnene kan gi inntrykk av noe, men det er tomt – de peker ikke på noe reelt. Han viser et annet eksempel. – Det

¹ «Post-truth»

– Deepfake og falske nyheter gjør at vi vanskelig kan skjelne mellom fiksjon og virkelighet. Algoritmer skaper individuelle verdensbilder, slik at fellesskapet svekkes.

var en satirisk blogg fra 2010, hvor det ble påstått at Benjamin Netanyahus psykiater, den anerkjente psykiateren Moshe Yatom, hadde tatt sitt eget liv i Tel Aviv. Ifølge blogginnlegget etterlot han et brev hvor det sto at han ikke lenger orket å behandle den- ne «gale morderen». Men Moshe Yatom har aldri eksistert i virkeligheten.

Samstemte kilder
– Etter at Israel gjengjeldte oktober-angrepet til Hamas, dukket historien opp igjen. Den har versert på X (tidligere Twitter) som faktiske nyheter, sier Buvarp, og legger til at han selv ikke har noen psy- kiater-kilder i Tel Aviv å kontakte for etterprøving. Men om han sjekket Google og ChatGPT ville han fått samme historie som bloggen fortalte: Psykia- teren tok livet sitt på grunn av Netanyahu. I dag avsløres det som desinformasjon.
– Men i en periode stod det at det var sant. Kan vi ikke da si at i min verden, hvis jeg hadde sjekket med Google og ChatGPT, hadde da Moshe Yatom vært psykiateren som hadde tatt livet sitt. Det er jo en erstatning. Det er en uvirkelig verden som helt har erstattet den virkelige verden for meg i den pe- rioden, sier han.
– Dette er et perfekt eksempel på hva bibliotek er en motvekt til, sier han. – Bibliotekene har kvali- tetskilder og motinformasjon.

Hvert menneske, en øy
Buvarp vender så blikket mot vårt samfunn. Sann- hetsgehalten i offentligheten svekkes. Samtidig blir verdensbildene mer individuelle.
– Det er vanskeligere for folk å være enig om ting, fordi det er overflod av forskjellig informasjon der ute, sier han, og trekker frem et eksempel: – Jeg kan sitte her i mitt hus og tro at økonomien går bra, at det er veldig viktig at vi gjør noe med klimatrusselen og at Donald Trump er det verste som har skjedd USA på lang tid. Men på andre siden av gaten kan naboen sitte og tenke at økonomien er på vei utfør stupet, at klimaet har tapt for lengst og i hvert fall ikke er menneskeskapt. Trump er verdens frelser som kommer for å redde alle sammen.

– Man kan ha helt forskjellig forståelse av hva som skjer i verden. Dette på grunn av at hovedmåten vi får informasjon på, har blitt så individualisert, forklarer han. – I USA stiller politikere spørsmål om vi egentlig kan stole på vitenskapen og bruker anti-vaksineteori som grunnlag for politikk.
– Vi sklir tilbake til et pre-rasjonelt samfunn.

– Vi må kunne bli enige
– Jeg tror at internett spesielt har revna litt av den evnen vi har til å danne et felles bilde av verden, sier han. – Aftenposten og VG gir hver enkelt av oss sin egen forside. Med målgrupper på én person for- svinner en del av grunnlaget for kollektiv forståelse.
– Dette er jo et dødsstøt på tanken om at vi skal ha felles referansepunkter² om hva som er virkelig og ikke, sier han. – Samtidig er det den personlige til- pasningen som gjør disse systemene nyttige for oss.
– Hvis jeg gang på gang møtte grundige reson- nementer som går imot det jeg tror, så over tid får jeg ikke lyst til å være der. Jeg er også et sosialt ve- sen som gjør meg følsom for inn- og utgrupper, og ønsker å få bekreftet det jeg allerede tror. Når jeg googler ting, vil jeg at søkemotoren viser meg det som er mest relevant. Det jeg synes er mest relevant, er ikke det andre synes er mest relevant, sier han, og understreker at sannhet er viktig.
– Men det som er enda viktigere enn sannhet, er at vi har evnen til å samarbeide som et samfunn; snakke sammen, forstå hverandre og finne felles problemer, prioriteringer og løsninger.
– Vi må kunne bli enige og danne flertall for vik- tige beslutninger.

Samle folk om fortellinger
Intervjuet avrundes ved at Buvarp tenker høyt om hvordan bibliotekene kan bidra til å styrke fellesskap og derved styrke den offentlig opplyste samtalen.
– Skjønnlitteraturen er vel så viktig som sak- prosa, for det vi er i ferd med å tape masse av, sier han, og understreker viktigheten av å samle folk om felles historier. Han mener at det er like vik- tig som å forbedre folks leseferdigheter og kritiske medieforståelse.
– Dyrk biblioteket som en arena hvor folk kom- mer sammen og diskuterer ting. Hvor folk kommer sammen om fortellinger, sier han. – Høytlesning binder folk sammen. Biblioteket kunne stimulere til at foreldre leser høyt for barna hjemme.
– Med lydbok tar du bort det viktigste, og det er fellesskapet. Det å sitte sammen og lese en historie og sammen diskutere etterpå. Det tror jeg er kjem- peviktig, sier han.
– Og de historiene er ikke sanne, men de binder fortsatt det samfunnsmessige i gruppen. Det skaper en identitet, det forteller noe om verdier. Det sprer normer og fellesskap rundt seg, understreker Buvarp. – Det er kanskje viktigere enn sannheten.
– Sannheten er vanskelig å finne, men det er også bekymringsverdig at vi mister fellesskap og felles re- feransepunkter. ■

– Det som er enda viktigere enn sannhet, er at vi har evnen til å samarbeide som et samfunn; snakke sammen, forstå hverandre og finne felles problemer, prioriteringer og løsninger.

Sannhet i oppløsning: Baudrillards fire faser, anvendt på medienes utvikling

1. Representasjon
Mediene speiler virkeligheten slik den er
– troverdig og felles.

2. Fordreining
Virkeligheten manipuleres – utvalgte fakta forsterkes eller tones ned.

3. Skjuling
Alternative versjoner av virkeligheten eksisterer side om side – fakta mister autoritet.

4. Simulacra
Virkeligheten erstattes – tegn viser bare til andre tegn, ikke til noe virkelig.

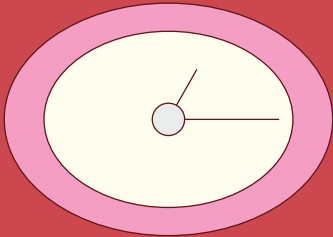
²Delte erfaringer, verdier eller kunnskap som gjør samarbeid mulig

Spørsmål om arbeidstid dukker stadig opp blant Bibliotekarforbundets medlemmer. Lange vakter, kveldsarrangementer og ekstratimer skaper usikkerhet. Her gir advokat Per Arne Tandberg en oversikt over hva loven sier om arbeidstid, fleksibilitet og betaling.

Tekst: Advokat Per Arne Tandberg, advokatfirmaet Legalis AS

Når tiden tøyes

Arbeidstid, overtid og fleksibilitet i biblioteksektoren

Hva regnes som arbeidstid?

Arbeidstid er definert i arbeidsmiljøloven som den tiden arbeidstaker «står til disposisjon» for arbeidsgiver, jf. § 10-1. Dette innebærer at du ikke nødvendigvis må utføre konkrete arbeidsoppgaver – det er nok at du er tilgjengelig og klar til å jobbe.

I praksis vil arbeidstiden din være regulert i arbeidsavtalen, som ofte angir faste tider – for eksempel fra kl. 08.00 til 16.00. Men dersom du blir bedt om å bli lenger, eller du må vente på at siste bruker forlater biblioteket for å låse etterpå, regnes også dette som arbeidstid. Du står fortsatt til disposisjon – og det er arbeidsgivers ansvar å fordele oppgaver i den tiden.

Mertid og overtid – hva er forskjellen?

Er ekstravakter overtid?

For deg som jobber deltid, er det viktig å kunne forskjellen på mertid og overtid. Hvis du for eksempel er student og blir spurt om å ta en ekstravakt en dag du egentlig har fri, arbeider du mertid, ikke overtid. Det betyr at du har rett på vanlig timelønn i henhold til arbeidsavtalen eller tariffavtalen, men du får ikke overtidstillegg.

Overtid gjelder først når du jobber utover det som er definert som alminnelig arbeidstid i loven, altså mer enn 9 timer per dag eller 40 timer per uke (arbeidstakere i KS-sektoren har ofte begrensninger til 37,5 timers uke). Da trer reglene i arbeidsmiljøloven § 10-6 i kraft, og du har krav på minst 40 prosent tillegg til lønnen.

I mange tilfeller vil tariffavtalen gi deg enda bedre vilkår – for eksempel 50 prosent eller 100 prosent tillegg, avhengig av når arbeidet skjer.

Overtid i praksis – pålagt eller i forståelse?

Må overtid være pålagt?

I mange tilfeller er det klart hva som er overtid. Men det finnes også situasjoner der det ikke er like enkelt å avgjøre – særlig når arbeidet skjer utenfor ordinær arbeidstid eller når du selv tar initiativ til å jobbe ekstra.

Arbeidsmiljøloven gir ikke arbeidsgiver frihet til å bestemme hva som er arbeidstid og overtid – loven er ufravikelig og skal verne om arbeidstakeren. Dersom du blir pålagt å arbeide eller må bli igjen utover normal arbeidstid, for eksempel fordi brukere fortsatt er til stede eller du har ansvar for å låse bygget, regnes dette som arbeidstid. Du står da til disposisjon for arbeidsgiver, og det utløser rettigheter.

Men hva om du jobber hjemme på kvelden for å rekke alle oppgaver? Er det overtid hvis du ikke er direkte pålagt å gjøre det?

Svaret ligger i hvorvidt arbeidet skjer «**i forståelse med arbeidsgiver**». Rettspraksis, blant annet fra Høyesterett, har fastslått at arbeid som ikke er direkte beordret, likevel kan regnes som overtid dersom arbeidsgiver er kjent med og aksepterer at det skjer. Du kan derfor ikke føre timer på egen hånd og forvente overtidsbetaling, men du kan ha krav på det dersom arbeidet er nødvendig og skjer med arbeidsgivers stilltiende samtykke.

Det er også viktig å vite at du kan nekte å jobbe overtid dersom det foreligger vektige sosiale eller helsemessige grunner, jf. arbeidsmiljøloven § 10-6 (10). Typiske eksempler kan være barnepass eller helsetilstand som gjør det uforvarlig å jobbe utover normal tid.

Avspasering og betaling for overtid

Når overtidsarbeid faktisk skjer, enten det er pålagt eller i forståelse med arbeidsgiver, har du krav på kompensasjon. Overtid skal betales med minst 40 prosent tillegg, ifølge arbeidsmiljøloven § 10-6 (11), og tariffavtaler gir ofte høyere satser – som 50 prosent eller 100 prosent, avhengig av når arbeidet skjer.

Overtidstillegget beregnes etter bestemmelser i tariffavtale, (f.eks. i KS utregnes overtidstillegget etter 1850 timer pr. år).

Kan arbeidsgiver tvinge meg til å avspasere overtid?

Det er viktig å merke seg at arbeidsgiver *ikke ensidig kan pålegge deg* å avspasere overtiden «time for time». For at du skal kunne avspasere, må det foreligge skriftlig avtale mellom deg og arbeidsgiver. Og selv da skal overtidstillegget alltid utbetales – tillegget kan ikke avspaseres.

Fleksibel og forskjøvet arbeidstid

Ikke all variasjon i arbeidstiden regnes som overtid. Arbeidsgiver kan i visse tilfeller flytte på når du jobber uten å utvide total arbeidstid – dette kalles forskjøvet arbeidstid. Fleksibel arbeidstid er noe annet igjen og gir deg som arbeidstaker større frihet innenfor gitte rammer.

Har jeg rett til fleksibel arbeidstid?

Fleksibel arbeidstid innebærer at du selv kan velge når du starter og slutter arbeidsdagen – for eksempel at du kan møte mellom kl. 07.00 og 09.00, og tilsvarende gå mellom 15.00 og 17.00. Arbeidsmiljøloven gir deg rett til fleksibel arbeidstid, jf. § 10-2 (3), men bare så langt det ikke medfører vesentlig ulempe for arbeidsgiver. Et eksempel på slik ulempe kan være hvis arbeidsplassen må være bemannet i bestemte tidsrom – for eksempel under vaktbytte eller hvis åpningstider krever fast tilstedeværelse.

Vær oppmerksom på at det kan foreligge en lokal fleksitidsavtale på arbeidsplassen din.

Kan arbeidsgiver flytte vekten min?

Forskjøvet arbeidstid skjer når arbeidsgiver endrer arbeidstiden din – for eksempel hvis du blir satt opp som kveldsvakt ved et arrangement i stedet for å jobbe på dagtid. Dette krever at det er hjemmel i arbeidsavtalen eller tariffavtalen. I KS-området, som gjelder for de fleste kommunalt ansatte bibliotekarer, reguleres dette av hovedtariffavtalens § 6.8.

Ifølge KS-avtalen skal det gis varsel om forskyvning helst tre dager i forveien og minst én dag i forkant. Hvis arbeidstiden forskyves på denne måten, har du krav på 50 prosent tillegg for tiden du jobber utenom ordinær arbeidstid. Dette gjelder selv om total arbeidstid ikke overstiger den avtalte.

Kvelds- og helgearbeid – hva har du krav på?

Arbeid utenom dagtid er vanlig i biblioteksektoren – for eksempel i forbindelse med arrangementer eller utvidede åpningstider. Men det betyr ikke at arbeidsgiver kan organisere dette fritt. Her gjelder både lovens regler og tariffavtalens bestemmelser.

Skal du jobbe kveldsvakt i forbindelse med et arrangement, kan arbeidsgiver ikke uten videre flytte arbeidstiden din. Det må enten være avtalt i arbeidskontrakten, hjemlet i tariffavtalen – og varslet i tide – eller så må arbeidet kompenseres som overtid.

I KS-avtalen (HTA § 6.8) kan arbeidstid forskyves med varsel, men om arbeidet varer utover full arbeidsdag, utløses overtidstillegg. Arrangementer som varer lenge på kvelden og som medfører at du jobber utover normal tid, skal derfor enten planlegges i henhold til tariffreglene eller kompenseres som overtid.

Får jeg tillegg for kvelds-, lørdags- og søndagsarbeid?

For ordinært arbeid etter kl. 17.00 gis det i KS-området minst 56 kr i tillegg pr. time hvis det inngår i turnus eller skift. Arbeid etter kl. 21.00 til kl. 06.00 gir 25 prosent tillegg og minst 70 kr pr. time.

Arbeid på lørdager, søndager og helligdager gir ytterligere tillegg. For lørdagsarbeid (fra kl. 00.00 til 24.00) betales 22 prosent tillegg og minimum 70 kr per time. Søndager og helligdager gir 1 1/3 tillegg per time.

Reisetid og møter

Noen arbeidssituasjoner faller utenfor det som oppfattes som «vanlig arbeidstid», men omfattes likevel av regelverket. Det gjelder blant annet reisetid og kveldsmøter etter ordinær arbeidsdag.

Reisetid til og fra arbeidsplassen regnes normalt ikke som arbeidstid, ifølge både EU-rett og norsk rett. Dette gjelder for reise mellom hjem og fast arbeidssted. Men dersom du ikke har fast arbeidsplass og for eksempel starter arbeidsdagen ved en filial eller hos en ekstern samarbeidspartner, vil tiden fra du forlater hjemmet kunne regnes som arbeidstid. Vær oppmerksom på at arbeidsplassen kan ha egne reisereglement.

Hva med møter på kveldstid – får jeg betalt?

Møter på kveldstid etter endt arbeidsdag – for eksempel kl. 18.00 etter at du har jobbet 08.00–15.00 – skal som hovedregel kompenseres som overtid med mindre annet er skriftlig avtalt. Dette gjelder særlig dersom arbeidsgiver pålegger deg å delta. Det holder ikke at møtet er planlagt i god tid – overtid kan uansett ikke «fastplanlegges» i strid med loven, som kun tillater overtid ved uforutsette behov.

§

Kjenn rettighetene dine – og bruk dem

Som bibliotekar har du rettigheter i både lov og tariffavtale. Det er arbeidsgivers ansvar å følge reglene – og din rett å si ifra når grensene tøyes.

Unntak fra arbeidstidsreglene – gjelder det deg?

Ikke alle arbeidstakere omfattes fullt ut av arbeidstidsbestemmelsene i loven. Ledende ansatte og ansatte i særlig uavhengige stillinger kan være unntatt, jf. arbeidsmiljølovens § 10-12 (1) og (2). Men unntakene har snever rekkevidde, og det er arbeidsgiver som må dokumentere at vilkårene er oppfylt.

For å regnes som ledende ansatt må du normalt ha personalansvar og reell beslutningsmyndighet. For særlig uavhengig stilling må du kunne organisere arbeidsdagen selvstendig – ikke bare ha et fleksibelt forhold til arbeidstid. Hvis du for eksempel er prosjektleder, men er styrt av milepæler og tidsfrister du ikke kontrollerer selv, kan du fortsatt ha krav på overtid. Hvis du er leder og går i vaktplan, skal du ha tillegg for ubekvem arbeidstid.

Viktig å merke seg: Selv om arbeidsavtalen sier at stillingen er «uten rett til overtidsbetaling», gjelder loven foran kontrakten. Bestemmelsene om arbeidstid kan ikke fravikes til ugunst for arbeidstaker.

Bibliotekarforbundet samarbeider med Advokatfirmaet Legalis AS, som har spesialisert kompetanse innen arbeidsrett. Denne artikkelen er utarbeidet for Bibliotekarforbundet som en del av dette samarbeidet.

Har refleksen din gått ut på dato?

Som så mye annet kan også reflekser gå ut på dato. Det overrasker mange.

Høsten har kommet for fullt, og det er på tide å hente frem reflekser fra skuffer og skap. Men ofte er disse gamle, og da kan effekten være svært dårlig. En gammel refleks kan med andre ord være falsk trygghet. Faktisk kan levetiden på en refleks være så lav som ett år dersom den er utsatt for mye slitasje.

Slik sjekker du refleksene

Mange er altfor dårlige til å sjekke om refleksene er ok. Dette kan du enkelt teste ute i mørket eller i et mørkt rom. Ta med deg en ny og en gammel refleks, lys på dem fra minst fire meters avstand og sammenlign effekten. Hvis refleksen ikke reflekterer lyset – kast den!

Voksne er sløve

Kun fire av ti voksne bruker refleks viser tall fra Trygg Trafikk. Ofte er foreldre flinke til å passe på barna, men glemmer seg selv.

Gatelys er falsk trygghet

Tror du at gatelysene gjør deg synlig nok? Da tar du feil. Når det er mørkt ute, er det vanskelig for bilisten å se deg selv i gatebelysning. Hvis det i tillegg regner, blir det enda vanskeligere å oppdage fotgjengere langs veien.

Tips til god refleksbruk

- Refleksen bør henge i knehøyde for å motta mest mulig lys fra billyktene.
- Reflekser som beveger seg når du bruker dem, synes best.
- Bruker du to reflekser, blir du sett fra begge sider når du krysser veien.
- Riper svekker refleksjonsevnen, så bytt ut gamle reflekser.
- Refleksvesten blir dårligere ved vask og bør byttes årlig ved jevnlig bruk.
- Alle reflekser skal være CE-merket.

Husk! Med en refleksvest blir du sett på 140 meters avstand. Dette betyr at i et område med 50-sone, har bilføreren ti sekunder i stedet for to sekunder til å reagere. Det kan være forskjellen på liv og død.

Kilde: Tryg Forsikring

Visste du at som medlem i Bibliotekarforbundet kan kjøpe forsikringer til medlemspris? Les mer om medlemsforsikringene på www.bfforsikring.no eller ring oss på telefon 23 11 33 17.

Sekretariatet

Forbundsleder: Ola Eiksund
Kontorleder: Petter Bruce
Seniorrådgiver: Hege Bergravf Johnsen
Seniorrådgiver: Bente Ørberg
Kommunikasjonsrådgiver: Margrethe Gaassand

Post og besøksadresse: Bibliotekarforbundet
Sandakerveien 114A, 0484 Oslo
Telefon: 480 20 900
E-post: bf@bibforb.no
Nettside: www.bibforb.no

Facebook: /Bibliotekarene
Instagram: @bibliotekarene

Forbundsstyret

Leder
Ola Eiksund
Mobil: 924 393 84
E-post: ola.eiksund@bibforb.no

Nestleder
Elisabeth Reinertsen, Hvam Videregående skole
Mobil: 994 01 032
E-post: elisabeth.reinertsen@outlook.com

Styremedlemmer
Miriam Bakkeli, Folkehelseinstituttet
Linda Rasten, Nordre Follo bibliotek
Glenn Karlsen Bjerkenes, Universitetsbiblioteket i Oslo
Ørjan Persen, Bergen Offentlige Bibliotek
Rune Nygård Haug, Horten bibliotek
og Lier bibliotek og kulturscene

Varamedlemmer
Monica Skybakmoen, Bibliotek-Systemer AS
Åse Hansen, Sørreisa folkebibliotek
Malin Kvam, Trøndelag fylkesbibliotek
Siv Christine Bjørang Jørstad, Valle Hovin Videregående skole
Sara Røddesnes, NTNU Universitetsbiblioteket

Distriktslag

Finnmark
Ny leder skal velges
Kontakt styret på e-post
finnmark@bibforb.no

Vestland
Trude Hege Bergesen
Kvinnherad bibliotek
Telefon: 483 04 592
vestland@bibforb.no

Buskerud
Stig-Elvis Furset
Viken fylkesbibliotek – Drammen
Telefon: 934 62 692
buskerud@bibforb.no

Troms
Line Skjelnes
Sjøvegan videregående skole
Telefon: 95 04 23 49
troms@bibforb.no

Rogaland
Eline Yri-Stokke
Eigersund folkebibliotek
Telefon: 915 67 129
rogaland@bibforb.no

Innlandet
Eirik Olsen
Gjøvik bibliotek og litteraturhus
Telefon: 970 64 236
innlandet@bibforb.no

Nordland
Elin Johanne Fostvedt
Stormen bibliotek
Telefon: 913 75 106
nordland@bibforb.no

Agder
Madeleine Østerud
Lindesnesbibliotekene – Mandal
Telefon: 906 31 156
agder@bibforb.no

Oslo
Linn Kristin Weseth
Voldsløkka skole
Telefon: 93 46 28 55
oslo@bibforb.no

Trøndelag
Malin Kvam
Trøndelag fylkesbibliotek
Telefon: 922 46 656
trondelag@bibforb.no

Vestfold og Telemark
Susanne B. Bolstad
Larvik bibliotek
Telefon: 951 228 66
vestfoldtelemark@bibforb.no

Akershus
Anne-Cathrine Borthen Dahl
Askerbibliotekene
Telefon: 97 89 77 99
akershus@bibforb.no

Møre og Romsdal
Åsne Mellin-Olsen
Molde Bibliotek
Telefon: 94 85 26 92
moreogromsdal@bibforb.no

Østfold
Tor Magnus Jonassen
Moss bibliotek
Telefon: 908 80 019
ostfold@bibforb.no

Innmelding og endring av medlemsopplysninger

Du kan melde deg inn eller endre medlemsopplysningene dine på våre nettsider www.bibforb.no. Trenger du hjelp? Ta kontakt med BFs sekretariat på telefonnummer 480 20 900 eller bf@bibforb.no.

Tillitsvalgte i særklasse – og snart samles de i Fredrikstad:

Tillitsvalgt? Bli med på BFs tillitsvalgtskonferanse i Fredrikstad

Det strammer seg til i hele biblioteksektoren. Tillitsvalgte står i krevende roller – og vi må bygge styrke sammen, faglig, strategisk og sosialt. Denne gangen samles vi i Fredrikstad til årets tillitsvalgtskonferanse.

Tema: Krevende tider i bibliotek
– hva innebærer det for deg som tillitsvalgt?

Når: 20.–21. november
Hvor: Scandic City Fredrikstad

Påmeldingen er åpen, meld deg på innen 29. oktober!

Les mer
her

Tillitsvalgte er ryggraden i BF
– vi investerer i dem fordi de satser på fellesskapet.

9 av 10 BF-medlemmer som har vært i kontakt med sin tillitsvalgte, sier de er fornøyd med hjelpen de fikk.
